

להוראת סוגיות "תנו כזכו" ו"מעמד שלושתן" מסכת גיטין דפים י"ג-י"ד

מבוא

באחת הישיבות התיכוניות נעשה נסיון מוצלח בתחום העשרת תלמידים מחוננים בכשרונות בדרך הבאה: פעמיים בשבוע רוכזו התלמידים המחוננים מכיתות י-יא בבית הכנסת הסמוך, ויצרו עבורם כעין "קיבוץ", שבמסגרתו ניתן להם שיעור ברמה של ישיבה גבוהה. התלמידים קיבלו סיפוק מלא ליכולתם האינטלקטואלית. המטרה של השיעור הייתה הרחבה והעמקה של סוגיה תלמודית תוך יצירת מעורבות פעילה של התלמידים. השיעור היה בנוי מנקודות גירוי והנעה מדורגות שהביאו לשיעור החשיבה וההתעניינות. מטרה נוספת הייתה ביסוד השיעור: ליישם כל חידוש, להפיק ממנו הלכה למעשה ולחפש בו נקודה מוסרית-מעשית, כדרך שכותב הרמב"ן באגרתו: "וכאשר תקום מן הספר, תחפש באשר למדת אם יש בו דבר אשר תוכל לקיימו".

השיעור ארך כשעתיים, משעה עשר עד שעה שתיים עשרה. התלמידים בהתעניינותם בפעילות לא חשו כיצד הזמן חולף במהירות. במסגרת מאמרו להלן נציג את השיעורים שנבנו ונוצרו בניסיון זה.

א. סוגית "תנו כזכו"

1. מבנה הסוגיה

- (א) הסבר המשנה ומושגיה; אין גט לאחר מיתה; גט אשה; שטר שחרור; תנו מנה.
 (ב) עימות שתי המשניות: אין גט לאחר מיתה; מחלוקת ר"מ וחכמים בחזר בו.
 (ג) הסבר רש"י במשנה; ושלושת התירושים בתוס'; לא מסר לשליח בחייו (רש"י); המשנה כר"מ; השליח נטלו לאחר מיתה; השליח לא קיבל מידו של המשלח.
 (ד) הסבר רש"י ותוס' בדף ט', ע"א; לחזור אינו יכול, המקבל יזכה רק כשיגיע לידו; (תוס'); הקושיא על רש"י.
 (ה) הר"ף והרמב"ם כדעת רש"י בדף ט', ע"ב; קושיית התוס'.
 (ו) תירוץ ה"פני יהושע"; זכות לגבי חזרה; חוב לגבי השחרור; חי עם שפחה ללא ידיעה ששחרר; אוכל תרומה (פיתוח רעיון מוסרי).
 (ז) הוכחת הר"ן מ"הולך מנה" (דף י"ד).
 (ח) קושיית רבי עקיבא איגר על התירוץ השני של התוספות.
 (ט) תירוץ של רע"א.
 (י) הסבר ה"קהילות יעקב" ל"תנו כזכו".
 (יא) הסבר ה"קצות" ע"פ ה"קהילות יעקב".

2. מהלך הלימוד

משנה (י"א):	מבנה המשנה (י"ג):
<p>(1) תן גט ↓ ר"מ: חוזר חכמים: חוזר (חובה)</p> <p>(2) תן שטר שחרור ↓ חוזר אינו חוזר (זכות).</p>	<p>(1) תנו גט ↓ לא יתנו</p> <p>(2) תנו שטר שחרור ↓ לא יתנו</p> <p>(3) תנו מנה ↓ יתנו</p>

3. שאלות והבנה והנחייה

(א) מהו המבנה של המשנה?

(ב) לפי חכמים ישנה סתירה בין שתי המשניות?

(ג) "האומר תנו" – מי הוא האומר? ומהו המקרה? נעסוק בשאלה השנייה.

במשנתנו אנו מבינים בין בעל האומר לשליחו "תנו גט" או אדון האומר לשליחו "תנו שטר שחרור", לבין "תנו מנה". התנא של המשנה אינו מבחין בין גט לבין שטר שחרור. ובמשנה הקודמת (יא): ר"מ אינו מבחין ביניהם. אולם ת"ק מבדיל בין גט (חובה) לבין שטר שחרור (זכות).

רש"י בדף ט': כתב שאין סתירה ביניהם. כי העבד יכול לזכות בשחרורו רק כאשר יגיע השטר לידו. אבל האדון אינו יכול לחזור בו לאחר שאמר "תנו". לכן במשנתנו – לא יתנו. ובמשנה הקודמת שעוסק בענין "חזרה" – אינו חוזר. מדוע במשנתנו לא יתנו? מעמיד רש"י את משנתנו שהאדון לא מסר לשליח את השטר בחייו, לכן לא יתנו את שטר השחרור לעבד. תוס' מקשים על הרש"י, כיוון דזכות הוא, פשיטא דזכה לאלתר, ומוסיפים התוס' שרש"י חזר בו בפירושו למשנה.

התוס' בד"ה "האומר" מתרצים שלושה תירוצים ליישב את הסתירה בין שתי המשניות:

(א) המשנה כר"מ. (ב) האדון לא מסר לשליח השטר בידו אלא מראה ומצווה לתת, השליח נטלו לאחר מיתה. (ג) תן נחשב כזכי רק כאשר נותנו לו ביד. אם השליח לקח הגט ממקום שהיה מונח אפילו בחייו, לא יתנו לאחר מיתה.

רש"י בדף ט', ע"ב כתב כי העבד יכול לזכות רק כאשר יגיע הגט לידו. אבל האדון אינו יכול לחזור בו, אבל העבד ישתחרר רק כאשר יגיע שטר שחרורו לידו.

תוס' מקשים על רש"י: "כיון דזכות הוא פשיטא דזכה לאלתר, ורש"י חזר בו בפירושו המשנה".

הר"ף והרמב"ם פוסקים כרש"י. הר"ף מביא הוכחה לשיטת רש"י, מהגמרא בדף י"ד, ע"א: "אתמר: הולך מנה לפלוני, שאני חייב לו. אמר רב: חייב באחריותו, ואם בא לחזור אינו חוזר בו". כלומר, אדם מסר מנה לשליח שיעביר למלווה שלו, ואח"כ נמלך בו וביקש את המנה מהשליח שיחזיר לו, לא יחזיר לו השליח המנה, כי כבר זכה עבור המלווה, מצד שזכין לאדם שלא בפניו. אולם מאידך גיסא אם קרה אונס בדרך, הפסיד הלווה המשלח

את המנה, כי הכסף יעבור לאחריותו של המלווה רק כאשר יגיע הכסף לידו, כי אין חבין לאדם שלא בפניו. משמע, הוכחה מצוינת שישנה אפשרות להבדיל בין חזרה לזכיה. כך גם לפנינו, האדון אינו יכול לחזור בו אולם ישתחרר רק כאשר יגיע גט השחרור לידו. "פני יהושע": אם העבד ישתחרר לאלתר אין כאן זכות אלא חובה. כי העבד אינו יודע על שחרורו, וחי עם שפחה כנענית באיסור במקרה וישתחרר. וכן אם אדונו כהן, הרי הוא ממשיך לאכול תרומה באיסור, וחייבים על כך מיתה, ובוודאי שאין השליח מעונין לגרום לו כך. לכן השליח לא מתכוון לזכות העבד שישתחרר מיד. לגבי החזרה זהו זכות. לכן האדון אינו יכול לחזור בו. אבל שיזכה בעצמו ללא ידיעתו זוהי חובה.

כאן ניתן לממש את דברי הרמב"ן, שיש תמיד צורך בכל לימוד שהוא, למצוא תועלת מעשית, אקטואלית ומוסרית. בחידושו הנפלא של ה"פני יהושע" ניתן למצוא את הרעיון המוסרי; שבכל מעשה, יש לשקול לפני המעשה, את התוצאות האפשרויות הבלתי רצויות בבחינת "סוף מעשה במחשבה תחילה", כמו כאן בעבד, אני רוצה לזכותו בשחרור ואני גורם לו חובה, שיעבור על איסור חמור של זר שאוכל תרומה, או על לאו של "לא יהיה קדש" שממשיך לחיות עם שפחה. כן גם אנו לפני כל מעשה, יש עלינו לשקול את תוצאותיו. האם אין אנו פוגמים ח"ו בסופו של דבר, באיזו מצוה, שלא ככוונה, ב"בין אדם לחבירו".

4. קושיית רבי עקיבא איגר

מפירושו השני של התוספות ("א"י") משמע, שאם לקח השליח את גט השחרור מעל השולחן, בחיי האדון, היה העבד משתחרר, אפילו אם לא מסר השליח לעבד את גט השחרור בחיי האדון, ולמרות שלא מסר האדון "לידו" של השליח. על דברים אלו הקשה רבי עקיבא איגר: הרי אם העבד עצמו היה לוקח שחרורו מעל השולחן ולא מידו של האדון, לא היה משתחרר – כמו בגט אשה, שאמר לה "טלי גיטך מעל הקרקע" – שאינה מגורשת, לפי שצריכה להיות נתינה. הרי גט שחרור לומדים בגזירה שווה מגט אשה שצריכה להיות נתינה, כיצד אפוא יכול לזכות השליח עבור העבד, הא זכיה היא מטעם שליחות, ולא עדיף השליח מהעבד עצמו.

רבי עקיבא איגר תירץ בדרך הבאה: כאשר יאמר האדון לעבד "זכה", והעבד יקח את גיטו מעל השולחן – הוא אינו משוחרר, כי חסרה נתינה. אולם אם אמר לשליח "נתנו", עושה האדון את השליח, שליח להולכה, ומיד כאשר מרים השליח את הגט, הוא זוכה עבור העבד, בתור שליח קבלה. השליח ממלא כאן שני תפקידים: תפקיד של האדון, שליחות של נתינה, וגם שליחו של העבד לקבלה, הקושי הוא שצריך שתחזור שליחות אצל בעל. כלומר השליחות צריכה שתהיה ראויה לחזור לבעל, ולומר עשיתי שליחותי. רש"י בדף ס"ג, ע"ב אומר, שברגע שנעשה שליח האשה, ניתק השליח את עצמו משליחות הבעל, ואינו יכול לחזור לבעל ולומר "עשיתי שליחותי", כי כבר אינו שלוחו. לפי מאן דאמר שאין צריך להיות ראוי לחזור לשליח, תשובת רע"א אינה דחוקה.

5. הסבר שיטת הרמב"ם והרי"ף ע"פ ה"קהילות יעקב"

ה"קהילות יעקב" מבחין בין אם אמר האדון: "זכה" – זוכה מיד ובין "נתנו": ב"נתנו" צריכה להיות גם נתינה. זהו רצונו של המשלח, כאילו תנאי. והרי התנאי ניתן לקיים גם לאחר מיתה. זאת ועוד, התנאי הוא על מנת שיעשה השליח נתינה הראויה לשחרר מצד עצמה, בלא זכיייתו הקודמת, זוהי נתינה שאינה ראויה לשחרר אותו אחרי מיתה. ה"קצות" מסביר "שלא יתנו" זהו מדרבנן משום גזירה בגלל גט אשה, ולפי ש"נתנו כזכו" אפשר היה לתת לאחר מיתה.

ה"קהילות יעקב" סבור, שאם אמר האדון בלשון "זכה" חייבים תמיד לומר שהשליח יזכה מיד עבור העבד ויהיה משוחרר, כדמשמע במסכת תרומות פ"ח. כן משמע ממסכת גיטין מ', ע"א ומקדושין כ"ג, ע"א.

הר"ן בסוף פרק האשה שלום כתב שמהגמרא משמע, כאשר הגט לאשה הוא זכות גמור לה, לפיכך תהיה האשה מגורשת מיד כשיגיע הגט לידי שליח הבעל, מצד זכין לאדם שלא בפניו. לפיו, מכיוון שהאומר "תנו" כאומר "זכו" דמי, ובגט שחרור זה זכות לעבד לכן ישתחרר העבד מיד כאשר יגיע הגט שחרור לידי השליח. בזה הוא חולק על הר"ף, ומקשה עליו מהמקורות: תרומות פ"ח; גיטין מ'; קידושין כ"ג ועוד. ה"קהילות יעקב" מתרץ את כל הקושיות ומסביר שיש הבדל בין "זכה" ל"תנו". כל הקושיות מהמקורות הנ"ל "נופלות", כי שם עוסקים שאמר "זכה" ולכן העבד משתחרר מיד, אבל באמר "תנו" ישתחרר רק כאשר ינתן לו. האדון אינו יכול לחזור בו, כי לגבי זה פועל ה"תנו" כ"זכו". כן פוסק גם הרמב"ם שבאומר "זכה" – ישתחרר העבד מיד, אולם כשאמר "תנו", האדון לא יוכל לחזור בו, אבל ישתחרר רק כאשר יגיע גט השחרור לידו של העבד.

6. סיכום כל האומר "תנו" כאומר "זכו" דמי

קביעת ההלכה "תנו" כ"זכו" זכתה לפירושים שונים והשלכות הלכתיות. לפי רש"י, הרמב"ם והר"ף: אם יאמר האדון לשליח, "זכה" גט שחרור זה לעבד, הרי ישתחרר העבד מיד. ואם אמר יאמר "תן", הרי האדון אינו יכול לחזור בו, והעבד ישתחרר רק כאשר יגיע גט השחרור לידו. משמע, "תנו" כ"זכו" כמו "זכו" אבל לא בכל כמו "זכו". וכך מסביר ה"קהילות יעקב" את הרמב"ם.

שיטת התוס' והר"ן היא שלשון "תנו" חופף בכל ל"זכו". אין שום הבדל מהותי בין שתי הלשונות האלה.

לפי רבי עקיבא איגר תיתכן אפשרות ש"תנו" חזק יותר מ"זכו", כאשר השליח לוקח את גט השחרור מעל השולחן. אם יאמר האדון "זכה" עבורו, הרי חסרה כאן "נתינה". אבל אם יאמר "תן" לו, עושה האדון אותו שליח הולכה והשליח מזכה אותו כשליח קבלה וישתחרר מיד.

לפי ה"פני יהושע" השליח מזכה את העבד רק בדברים שהם "זכות" לו ולא יזכהו בדברים שהם לחובתו.

לפי הר"ן אם הבעל יאמר לשליח "תנו" במצב שהגט הוא "זכות" גמור לה, תהיה האשה מגורשת מיד כאשר יגיע הגט לידי השליח.

ב. סוגית מעמד שלושתן

1. מבנה הסוגיה

- א) חידוש התוס' שאין דין מעמד שלושתן בשטרות.
- ב) הסבר הר"ן תיקנו במילי דזכות.
- ג) ה"קצות" וה"נתיבות" בהבנת דברי הר"ן.
- ד) ה"דבר אברהם" – תקנות דרבנן המועילות לדאורייתא, ושאינן מועילות, כגון קנייני קטן; הסברו של הגר"א לגבי קטן המוציא גדול ידי חובה.
- ה) השאלה על מלווה ולא על פקדון.
- ו) שאלת ה"קצות" מדוע בקניינים דרבנן אחרים אין שואלים?
- ז) תשובת ה"קצות" ע"פ התוס' בד"ה "כהלכתא".

- ה) הר"ן – במעמד שלושתן מקנה הלווה; טעמי אמימר ורב אשי לא נדחו אלא לא הספיקו.
- ט) התוס' – טעמי אמימר ורב אשי נדחו; מעמד שלושתן חלים על מלווה ועל פקדון, שניהם ללא טעם. כן סובר ה"פני יהושע".
- י) הרמב"ן סובר כרש"י; רק המלווה הוא ללא טעם.
- יא) התוס' בד"ה גופא; מהו המיוחד במעמד שלושתן לגבי אודיתא, שהוא בעל כרחו של המחזיק; קושיית המהר"ם; תשובת המהרש"א; קושיית ה"פני יהושע" ותירוצו; ה"קצות", ה"נתיבות" והריטב"א.
- יב) התוס' בד"ה: "תנהו לפלוני", במעמד שלושתן; המלווה אינו יכול למחול השטר.
- יג) הסבר של הר"ן; מכירת שטרות מדרבנן.
- יד) הסבר של ר"ת; הלווה משתעבד שני שעבודים; שעבוד הגוף ושעבוד הממון.
- טו) מהות מעמד שלושתן – המקבל מופיע במקום הנותן, או שהוא רק מצווה היכול להכריחו לשמור במקומו.
- טז) מושגים בעקבות הסוגיא: דרכי הקניינים; שעבודא דאורייתא; טריפת לקוחות; גמירת דעת; אודיתא; סימטותא; עדים; דין או בירור; קניין משיכה וטעמו; קניין סודר וטעמו; אין מטבע נעשה חליפין; אין קונים מעות בקניין "סודר"; קניין "אגב" ומקורו; תנאי שליחות; הודאת בעל דין; גרמא – גרמי; שעבודא דרבי נתן.

2. מהלך הלימוד

מתוס' בד"ה תנו מנה משמע שאין תקנת "מעמד שלושתן" בשטרות. לכן בגט אשה ובשחרור עבדים לא יתנו. הר"ן מסביר את התוס' בכך, שבגט אשה אין דין מעמד שלושתן תופס, וכי חכמים תיקנו רק במילי דזכות. בשחרורי עבדים אינו תופס, כי השליח אינו יכול לזכות לעצמו את השטר, באשר אינו עבד. חכמים תיקנו בפקדון שגופו ממון, במיגו דזכי לנפשיה זכי נמי לחבריה. אבל שטר שאין גופו ממון, לא תיקנו מכיוון דלא מצי זכי לנפשיה לא מצי זכי לחבריה.

ה"קצות" וה"נתיבות" חולקים ביניהם בהבנת דברי הר"ן (חו"מ סי' ס"ו). לפי ה"קצות" חולק הר"ן על התוס' שאומרים כי חכמים לא תיקנו מעמד שלושתן בכל השטרות.

הר"ן סובר שבגט אשה לא תיקנו זאת חכמים, כי זו אינו זכות. ובשטר שחרור לא תיקנו, כי הנפקד אינו יכול לזכות בו כי אינו עבד, ולא שייך לומר "מיגו" וכו'. אבל בשאר תיקנו חכמים "מעמד שלושתן". ה"נתיבות" חולק עליו, ואומר כי הר"ן סובר כמו התוס' שבכל השטרות לא מועיל מעמד שלושתן.

לפי "דבר אברהם" (סי' י) לא רצו חכמים לתקן מעמד שלושתן בגט, אבל אם היו רוצים והיו מתקנים, היה חל מעמד שלושתן גם לגבי גט והאשה הייתה מגורשת גם מדין תורה, כי קניין דרבנן מועיל גם לדברי תורה, ככל הקניינים שחכמים תיקנו שהם מועילים גם לדאורייתא.

תוס' אומרים במסכת סוכה שקניין קטן, שקניינו רק מדרבנן יועיל רק לענייני דרבנן, לכן לא יוצאים ידי חובה בנטילת לולב בחג הסוכות כשהקטן קנה קודם לכן. שקניינו רק מדרבנן ולא מועיל לדין דאורייתא. "דבר אברהם" שואל מדוע מעמד שלושתן היה מועיל בגט! והוא מתרץ שישנו הבדל כאשר החסרון הוא במעשה הקניין לבין קטן שמדין תורה אינו בר קניין כלל. מעשה הקניין אינו כתוב בתורה, אלא חכמים תיקנוהו, כמו קניין משיכה לרבי יוחנן, שלא יאמר לו "נשרפו חיטיך בעליה", כל שאר תנאי הקניין הם כהלכתם, שהקונה והמקנה הם בני הקנאה. הקניינים נלמדו מקניין חליפין או סודר. כל

קניין נוסף שנהגו הבריות נהפך לקניין של תורה, "וזאת לפנינו בישראל" וכו' (מגילת רות). כל קניין חדש תיקנו חכמים ונהגו בו, נעשה קניין של תורה. אבל כשהחסרון הוא בעיקר דיני הקנאה, שאינו נוגע כלל למעשה הקניין, חסר כאן בעיקר הלכות דיני קניין, וחכמים תיקנו בהם דין קניין, בגלל סיבה כל שהיא, כגון מפני דרכי שלום, יועיל הקניין רק לעניינים דרבנן, ולא לגבי דאורייתא, כי הקטן אינו בר קניין מדאורייתא. במעמד שלושתן בגט, אין שום חסרון בדיני עיקר הקנייה, שניהם והגט הם מדאורייתא לכן תחול עליהם התקנה. אבל קטן אינו בר קניין. לכן קטן שקנה לולב, לא יוצאים בו ידי חובה.

במסכת ברכות נאמר, כי מי שבניו הקטנים מוציאים אותו ידי חובה בברכת המזון תהיה לו מארה. נשאלת השאלה, אם אדם לא למד לברך ברכת המזון, והוא חרד לדבר ה', ורוצה שיוציאוהו ידי חובה, בגלל המצב הכלכלי של הוריו, שלא הייתה להם האפשרות ללמוד לקרוא, תהיה לו מארה? וכן למה השתמשה הגמרא בלשון "מארה"? משיב על כך הגר"א: רש"י ב"תוכחה" מסביר שלשון "מארה" הוא שאדם אוכל ואוכל ואינו שבע. מכאן אפשר להבין היטב את הרעיון העמוק של הגמרא. קטן חייב בברכת המזון רק מדרבנן, לכן יוכל להוציא ידי חובת ברכת המזון רק מי שמתחייב מדרבנן. כי אין חיוב מדרבנן מוציא ידי חובה מדאורייתא. ממילא, אדם שבניו הקטנים מוציאים אותו ידי חובה, אינו יכול לאכול שיעור שביעה, כי ברגע שישבע יהיה מחוייב מדאורייתא, ובניו הקטנים לא יוכלו להוציאו ידי חובה, לכן תמיד יצטרך להזהר לאכול פחות מכדי שביעה כדי לא להתחייב מדין תורה. לכן תהיה לו "מארה" שלא יוכל אף פעם לאכול לחם לשבעה.

שוב ישנה כאן אפשרות ללכת בדרך "אגרת הרמב"ן", ליישם הלימוד הלכה למעשה, שמי שאינו יודע לברך, אינו יכול לאכול לשבעה, אם רק הקטן מצוי לידו. חידוש זה של הגר"א מחזק את ה"דבר אברהם" שקטן מכיוון שמדין תורה אינו יכול להוציא ידי חובה, וחובו הוא רק מדרבנן, אינו יכול להועיל לדין תורה.

3. מהות הקניין

בגיטין י"ג, ע"א אנו לומדים: "גופא אמר רב הונא אמר רב: מנה לי בידך, תנהו לו לפלוני במעמד שלושתן – קנה", וכו'. וטעמא מאי? המסקנה הסופית שם היא: "שונינהו רבנן כהלכתא בלא טעמא". פירש רש"י כאילו קיבלה משה הלכה מסיני שאין צריך לתת בה טעם. רש"י בשאלת הגמרא "וטעמא מאי?" מסביר: "מאי טעמא במלוה קנה, הא ליתא בעינא דליקנייה". משמע מרש"י שכל השאלה של הגמרא היא על מלוה אבל בפקדון אין שאלה, וברור מדוע חל עליו קניין מעמד שלושתן. שואל ה"קצות", הרי גם בפקדון צריך טעם, ודברי רש"י טעונים ביאור. משיב ה"קצות" לפי התוס' בדף י"ד, ע"א, שאין טעם מדוע מועיל קניין זה, אבל, בוודאי, יש טעם למה ראו חכמים לתקן קניין זה. והסיבה לכך היא לטובת הסוחרים שלא יצטרכו לטרוח בהשגת כספים לשלם בשוק עבור הסחורה שקנו. במקום זאת הם יעבירו במעמד שלושתן כסף שמופקד לרשות המוכר. הדבר יקל עליהם לבצע עסקות במקום.

מכאן רואים שמעמד שלושתן לפי הסבר של רש"י את קושיית הגמרא היא רק על המלוה ולא על פיקדון, כי במלוה אין על מה שיחול הקניין, כי מלוה להוצאה ניתנה והכסף אינו בעין. השאלה הייתה במה יתפוס הקניין, ועל זה בלבד נאמר "הלכתא בלא טעמא". אולם בפקדון יש על מה שיחול הקניין, כי הפקדון תמיד בעין. ממילא מובן, מדוע לא שואלים על קניין משיכה (לפי ר"י) וכן על קניינים אחרים שהם מדרבנן, מדוע היו צריכים לתקן קניינים אלו. כי קניין משיכה תיקנו חכמים שלא יאמר לו "נשרפו חיטך בעליה".

התוס' במסכת קדושין שואלים: למה עקרו חכמים קניין מעות מדאורייתא, היו צריכים להוסיף שיצטרכו גם משיכה, ואין לחשוש שיאמר לו "נשרפו חיטיך", כי כל עוד שלא משך יוכל הקונה לחזור בו. ומתרצים זאת, כי אם הקונה משך ולא שילם עדיין יוכל לומר למוכר "נשרפו חיטיך", לכן קנה במשיכה לחודיה. ושוב שואלים שם התוס', אם גזרו חכמים שמעות אינן קונות כיצד יוכל המוכר לומר לקונה נשרפו חיטיך? וי"ל שאין לחשוש מכך, כי לפחות יהיה המוכר כשומר חנם, ויתחייב לשלם, כי כספים אין להם שמירה אלא בקרקע. מכל הדיון הזה משמע שהבעיה של הלכתא בלא טעמא היא על המלווה בלבד.

ה"פני יהושע" סובר שהלכתא בלא טעמא חל גם על פקדון כמו במלווה. הרמב"ן טוען שמכיוון שמלווה אינו ברשותו, והרי אי אפשר להקדישו, כיצד יועיל מעמד שלושתן. לכן זהו ללא טעם, אבל בפקדון דומה הדבר לשאר הקניינים דרבנן שתופש, ואין קניין זה גרוע מ"סימטותא" שהוא מנהג הסוחרים לגבי "מי שפרע", ואם קיבלו על עצמם שני הצדדים הוא קונה כקניין גמור. "סימטותא" מסביר רש"י, הוא חותם שרושמיין בו החנוונים על החביות של יין כשלוקחים הרבה יחד, ומשאירים אותן באוצר הבעלים, ומוליכים אותן אחת אחת, למכור בחנות, ורושמים אותן כדי לדעת אם כל הנרשמות נמכרו. במקום שרגילים לרשום על מנת שבדבר זה תהא קנויה לו, כאילו משך-קנה. כאן לא שואלים למה קנה, כי זה כמו בפקדון. לכן שאלת הגמרא היא על מלווה בלבד.

בעל "המאור" במסכת ב"ק בתחילת פרק רביעי מביא הוכחה שאפשר להקדיש מלווה וחשיב ברשותו. לכן משמע לדעתו שאין מקום להבדיל בין מלווה לפקדון. והתוס' בדף י"א, ע"ב סוברים כדעת בעל "המאור" שאין להבחין ביניהם.

בכל הקניינים שתיקנו חכמים אית בהו מעשה, פרט למעמד שלושתן, אפילו בקידושין. כדאיתא בקידושין ט', ע"ב כששני המחותנים לעתיד משוחחים ביניהם, כמה אתה נותן לבנך, כך וכך. כמה אתה נותן לבתך, כך וכך. עמדו וקידשו זה את זה, הן הן הדברים הנקנים באמירה, ומחייב את הצדדים לשלם כמה שהתחייבו גם אם לא נעשה קניין. ואף אמירה הרי זו עשייה שבדיבור. אולם במעמד שלושתן לית ביה כלל מעשה. נשאלתי: הרי גם במעמד שלושתן ישנה אמירה, "תן מנה לפלוני"? התשובה היא שזאת לא אמירה של קניין. המקבל והנותן אינם עושים כלום, הוא רק מצוה "תן", אבל בקידושין האמירה מחייבת אותו, כי האמירה משעבדת את עצמו להתחייב כמו שאמר, כאשר הייתה המשכיות לאחר מכן ע"י קניין הקידושין.

4. הבלעדיות המיוחדת של "מעמד שלושתן" לפי התוספות

התוס' מוכיחים שבמעמד שלושתן קונה המקבל אפילו בעל כורחו של הנפקד. אלמלא זה לא היה צורך לתקן את מעמד שלושתן ואפשר היה להשתמש בקניינים אחרים. אפשרות אחת היא לומר לנפקד "זכה לפלוני". אפשרות נוספת היא להשתמש באודיתא, כלומר שהנותן יודה שהממון של המקבל. אפשרות זאת טובה יותר מהאפשרות הקודמת בזה שהיא מועילה גם כאשר הפקדון לא נמצא כרגע בידו של הנפקד. למה תיקנו חכמים מעמד שלושתן כאשר ישנם אפשרויות אחרות, אלא משמע שלמעמד שלושתן ישנה בלעדיות מיוחדת, שישנה אפשרות להקנות למקבל בעל כורחו של הנפקד, דבר שלא קיים בקניינים אחרים, שהנפקד קיבל על עצמו לשמור עבור המפקיד ואינו מוכן לשמור עבור אחרים.

המהר"ם והמהרש"א הקשו על התוס', למה תיקנו חכמים מעמד שלושתן ללא טעם, הרי יכולים להשתמש ב"אודיתא" כפי שמצאנו במסכת ב"ב דף קמ"ט, ע"א במעשה דאיסור גיורא, ששם ע"י ה"אודיתא" הכריח רבא למסור הפקדון לידי רב מרי בר רחל. ותירצו שקניין מעמד שלושתן נעשה בקלות רבה כדי שלא יצטרכו לשום דבר נוסף, רק לזימון שלושתם יחד: הנותן, המקבל והנפקד. בזה יחייבוהו להעביר הפקדון. אבל ב"אודיתא" צריך לטרוח אחר עדים או בית דין שיודה בפניהם, ואחרי כן להביא העדים לבי"ד, לכן תיקנו חכמים מעמד שלושתן.

ה"פני יהושע" הקשה ממה נפשך, אם הם מודים אין צורך בעדים בשניהם. יכולים המפקיד והנפקד להכחיש לגמרי דברי המקבל ולומר להד"ס, א"כ במה טוב יותר מעמד שלושתן מ"אודיתא". תשובתו של הפני"ה היא שכששניהם מודים שהייתה "אודיתא", אבל גם בשליחות וגם ב"אודיתא" לא מחויב השומר לשמור עבור המקבל. הוא קיבל על עצמו לשמור רק מחויבות עבור המפקיד. הוא יכול להתנגד לשליחות. איננו רוצה לקבל עליו שליחות חדשה, או מחויבות חדשה. זה נוגד את המחויבות הראשונה שלו. אי אפשר עכשיו להכריחו לשמור עבור המקבל החדש. מה שאין כן במעמד שלושתן. כאן חייבו חכמים את השומר לשמור מעתה עבור המקבל החדש בעל כורחו. זוהי הבלעדיות של הקניין. רבא במעשה ד"אודיתא" חייב היה להעביר את הפקדון למרי בר רחל, מכיוון שלא יוכל יותר להחזיק בפקדון. אפשר היה להכריחו למסור הפקדון, אבל אי אפשר היה להכריחו לשמור ולהחזיק עבור מרי בר רחל. ובמעמד שלושתן תיקנו חכמים שהוא אחראי כלפי המקבל, וחייב לשמור עבורו.

ה"פני יהושע" משתמש בסברא "לא איברי סהדי אלא לשיקרא", לכן אם שני הצדדים מודים גם ב"אודיתא" וגם במעמד שלושתן אין צורך בעדים. בקידושין ובגירושין העדים הם חלק ממהות הקידושין והגירושין, הם עדי קיום. הקידושין ללא שני עדים כשרים, לא חלים כלל. אפילו בעד אחד אין לזה כל ערך. בממון יכול אדם להתחייב מצד הודאת בעל דין כמאה עדים דמי, לכן אין צורך בעדים.

התוס' מביעים סברא אחרת בדף ד', ע"א בד"ה דקיימא לן, שבקידושין ובגירושין לא מהניא הודאת בעל דין משום דמחייב לאחרים, בקידושין אסר לה אקרובים ובגירושין אסר לה אכהן. משמע מהתוס' שלולא היה חב לאחרני היה מועיל הודאת החתן והכלה שהם נשואים. ה"קצות" טוען שגם בהודאת בע"ד, העדים מקיימים ומבררים את ההודאה, אחרת יכול היה לומר משטה אני בך, והסברו מתאים להסבר המהרש"א. ה"נתיבות" חולק על ה"קצות" בטענה שזה נוגד את התוס'. לכן ב"אודיתא" אין הנותן יכול לחזור בו. הריטבא"א אומר שזוהי המחלוקת בין התוס' לבין שאר הדעות.

בכתובות ראש פרק "הנושא" איתא: "אתמר האומר לחבירו חייב אני לך מנה. רבי יוחנן אומר – חייב. ריש לקיש אומר – פטור". שואלת הגמרא! ממה נפשך אם אמר אתם עדי, מאי טעמא דר"ל? אם לא אמר אתם עדי, מ"ט דר"י? האוקימתא בגמרא היא שלא אמר אתם עדי, רק אמר, חייב אני לך מנה בשטר. ר"י סובר, מכיוון שאמר "בשטר", כאילו אמר "אתם עדי". ר"ל סובר, שתוספת המלה "בשטר" אינה אלימתא כמו "אתם עדי". ישנן שלוש שיטות להסביר את האוקימתא של הגמרא.

(א) שיטת רש"י: כתב בכתב ידו – אני חייב לך מנה בשטר – ולא חתם בו, ומסרו בפני עדים, ומיירי בהודאה. על כך המחלוקת בין ר"י לר"ל.

(ב) שיטת ר"ת: אין עוסקים כאן בהודאה, אלא בהתחייבות גמורה, בשטר טוב וחתום. הוא רצה להשתעבד ולהתחייב לו מנה "בשטר" זה. לפי ר"י יש לזה משמעות כאילו התחייב בפני עדים, לכן חייב. הפלא בדברי ר"י הוא שממון מתחייב ע"י שטר? על כך אומר ר"ת, הואיל וטרח לכתוב שטר, גמר בדעתיה ומשעבד נפשיה, למרות שמטלטלין לא נקנין

בשטר. ידוע שלא היה חייב לו, אלא השתעבד כמו ערב. ולר"ל פטור, מכיוון שמטלטלין לא נקנין בשטר.

ג) שיטת הר"ף והרמב"ם: אמר לו על פה — חייב אני לך מנה בשטר. מכיוון שהזכיר בפיו את המילה "שטר", אלימתא כמו עדים לפי ר"י.

הקשה הר"ן, כיצד יכול אדם להתחייב בדיבור ללא קנין וללא שטר? מסביר הר"ן: שהוא מתחייב כמו ב"אודיתא", זה כמו ב"אודיתא ללא קניין". ה"קצות" מסביר שרק באודיתא לא צריך קניין, אבל בלא הודאה, כל התחייבות צריכה להיות עם קניין. ובאודיתא צריכים עדים.

ה"ניתבות" חולק על ה"קצות" ואומר שלפי התוס' באודיתא אין צורך כלל בעדים.

5. מכירת שטרי חוב ומחילתן

התוס' בדף י"ג, ע"ב בד"ה תנהו לפלוני כתבו: "המוכר שטר חוב לחבירו וחזר ומחלו — מחול". ברור, שהוא גרם הפסד לקונה, לכן יפצה אותו מצד דינא דגרמי. התלמידים הופנו לתוס' במסכת ב"ב דף כ"ב, ע"ב בד"ה זאת אומרת, גרמא בנוקין אסור. וקיבלו תשובה מה ההבדל בין גרמא לגרמי, שבגרמא פטור ובגרמי חייב. התוס' בגיטין מחדשים שאם מכר או נתן מתנה שטר חוב במעמד שלושתן אינו יכול למחול. מדוע? במה שונה מחילת שטי"ח במעמד שלושתן מקניינים אחרים שיש באפשרותו למחול?

שיטת הר"ן היא: שמכירת שטרות היא מדרבנן. מדאורייתא אין תוקף למכירה, כי אין גופן ממון. א"א להקנות בהקנאה גמורה. חכמים תיקנו בהם צד מכר. הלוקח לא זכה בהם מן התורה, הזכיה היא רק מדרבנן. לכן מדין תורה החיוב של הלווה נשאר על המלווה עצמו ולא ללוקח, ממילא יכול המלווה למחול, מה שאין כן במעמד שלושתן שאינו יכול למחול, כי החיוב עבר למקבל.

שיטת ר"ת היא שמכירת שטרות היא מדאורייתא. מדוע אפשר למחול? מסביר ר"ת: כאשר אדם לווה כסף בשטר, הוא משעבד שני שעבודים. א) שעבוד הגוף, מחוייבות אישית לפרוע החוב, שעבוד גופו של לווה, והוא עיקר השעבוד. ב) שעבוד נכסים. הלווה משעבד את נכסיו למלווה, שאם לא יפרע את החוב, יגבה המלווה מנכסיו הלווה, מדין ערב. "נכסייהו דבר איניש — אינון ערבין ביה". המלווה יכול גם לטרונף את הלקוחות שקנו את הנכסים המשועבדים. מכיוון שהשעבוד הוא אישי יכול המלווה למחול על שעבוד הגוף, והוא מתפטר בזה מהחוב. הנכסים הם רק ערבים לשעבוד הגוף. אולם במעמד שלושתן נתנו חכמים תוקף כדין תורה, ובין לאמימר: "נעשה כאומר לו הלווה בשעת מתן מעות שעבדנא לך ולכל דאתי מחמתך". ובין לרבי אשי: "בההיא הנאה דקא משתניא ליה בין מלווה ישנה למלווה חדשה, ומשעביד נפשיה". הלווה בעצמו משעבד גופו ונכסיו למקבל. הלווה ניתק עצמו לגמרי מן המלווה, לכן המלווה אינו יכול למחול. למרות שאמימר ורב אשי נדחו, מסבירים שלא הסברות נדחו, אלא אין מספיקות להסביר טעם מעמד שלושתן, אבל הדינים הקשורים לנימוקיהם של אמימר ורב אשי נשארו, כי הינם נכונים. לדברי שניהם משעבד הלווה עצמו למקבל, לכן המלווה אינו יכול למחול.

שיטת הראב"ד מובא ב"קצות" (ס"ק כו). והיא שהלווה אומר ללוקח אני לא שעבדתי לך את עצמי, השעבוד הוא אישי למלווה, לכן אפשר תמיד למחול. אבל אם כתב שלו בשטי"ח "משעבדנא לך ולכל מאן דאתי מחמתך" — אינו יכול למחול, כאשר מכר את שטר החוב. מסביר ה"קצות", שנראה מתוך דבריו שאינו מחלק בין שעבוד הגוף לשעבוד נכסים. מצד המלווה מכירת השטר חוב תמיד קיימת, אלא הלווה אומר ללוקח לך לא

השתעבדתי, מה לי במכירתו של המלווה. ואין הבדל בין מעמד שלשתן לבין אחרים. העברת השעבוד תלויה ברצונו של הלווה. בוודאי שהוא מעוניין שהמלווה יוכל למחול. הפרשנים החולקים על התוס' טוענים ששעבוד הגוף גם במעמד שלושתן אינו עובר כי הוא אישי ולא ניתן להעברה. נראה לומר, שההבדל בין שיטת התוס' לבין השיטה האחרת היא, מהו דין מעמד שלושתן, האם המקבל מופיע במקום הנותן, ולכן אי אפשר למחול, או שהנותן הוא רק מצווה לתת, והוא יכול להכריחו בע"כ לשמור עבור המקבל במקומו, וזכות המחילה נשארה לו למלוה.

"נימוקי יוסף" אומר שרוב המפרשים נוטים לשיטת הרמב"ן שגם במעמד שלושתן ישנה אפשרות למחול. ר"ת, הרא"ש, הר"ן והרמ"א סוברים שבמעמד שלושתן אין אפשרות למחול.

התלמידים הופנו לסתירה חזקה בין שני התוספות: התוס' בגיטין דף י"ג, ע"ב כותבים בד"ה תניהו: "מכר או נתן במתנה (שטרות חוב) במעמד שלושתן אינו יכול למחול". והרי התוס' עצמם כתבו בדף י"ג, ע"א בד"ה תנו מנה: "ואשמועינן דלא תקון (רבנן) מעמד שלושתן בשטר אלא בממונ", הרי סתירה מפורשת. הבחין בזה המהר"ם במסכת קידושין דף מ"ח, ע"א בד"ה בגמרא, שם הוא מחלק בין מלווה בשטר שאי אפשר להקנות במעמד שלושתן, רק הממונ, לבין מכירת שטרות של אחרים.

לסיכום: שיעור זה נוצר בשיתוף התלמידים, ע"י גירויי דרכי החשיבה והכנת המקורות המתאימים. תוך כדי השיעור, העלו התלמידים סברות מעניינות, שלא פעם כווננו לדברי גדולים. חשוב מאוד, לבחון דרך זו ולנסות לפתור בעיות בכיתות ישיבתיות, שיש בהן רמות אינטלגנציה שונות. להעמיק בהבנת הגמרא ומפרשיה. להאחיב את לימוד הגמרא, ולקרב התלמידים לקיומה.